

جایگاه اصل سهولت

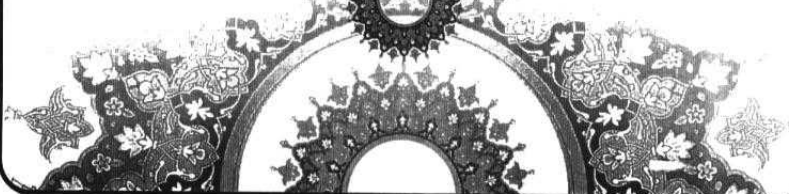
در مبانی فقهی محقق اردبیلی و محقق نجفی

بیت

www.kotab.ir

محمد رضایی

فهرست نویسی پیش از انتشار کتاب کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

- سرشناسه : رضایی، محمد، ۱۳۶۸ -
- عنوان و نام پدیدآور : جایگاه اصل سهولت در مبانی فقهی محقق اردبیلی و محقق نجفی / محمد رضایی، ویراستار کریم دژبرار.
- مشخصات نشر : قم: نشر دژبرار، ۱۴۰۰.
- مشخصات ظاهری : ۱۴۳ ص: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
- شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۹۴۱۹۵-۸-۸
- وضعیت فهرست نویسی : فیپا
- یادداشت : تصانیف: ص. ۱۴۳.
- موضوع : مقبول اردبیلی، احمد بن محمد، - ۹۹۳ ق. -- دیدگاه درباره تساهل دینی (فقه)
- موضوع : موضوع
- موضوع : صاحب جواهر، محمد حسن بن باقر، ۱۲۴۰ - ۱۲۶۶ ق. -- دیدگاه درباره تساهل دینی (فقه)
- : -- Sahab jawaher, Mohammad Hasan ibn Baqer
Views on religious tolerance (Islamic law)
- : تساهل دینی (فقه)
- : *Religious tolerance (Islamic law)
- اصول فقه شیعه
- * Islamic law, Shiites -- Interpretation and construction
- فقه -- قواعد
- Islamic law -- *Formulae
- رده بندی کنگره : BP198/6
- رده بندی دیویی : 297/379
- شماره کتابشناسی ملی : 8785900

جایگاه اصل سهولت
در مبانی فقهی محقق اردبیلی و محقق نجفی

مؤلف: محمد رضایی

ناشر: دژبرار

ویراستار: کریم دژبرار

صفحه‌آرا: زهره ایمورنیا

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۴۰۰

قیمت: ۸۰۰.۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۴۱۹۵-۸-۸

9786229419588

ارتباط با ناشر: ۰۹۱۳۰۶۸۵۴۶ - ۰۹۰۳۱۵۰۶۰۶۸

ایمیل: KARIM.DEZHBARAR@GMAIL.COM

شهر نشر: قم

فهرست مطالب

۳	مقدمه
۷	بخش اول: کلیات
۹	۱. تقسیم حکم به تکلیفی و وضعی
۱۳	۲. حکم وضعی مقابل حکم تکلیفی
۱۵	۳. تعریف شریعت
۱۶	۴. تبیین اصل سهولت
۲۱	۵. تبیین شریعت سهله
۳۲	۷. اعتبار اصل سهولت در نگاه فقها
۴۴	۸. تفاوت اصل سهولت با قاعده نفی حرج
۷۵	رابطه عسر و حرج
۷۷	قلمرو اصل سهولت
	بخش دوم: ادله و مبانی قرآنی و روایی برای اصل سهولت از منظر مرحوم
۸۱	محقق اردبیلی و محقق نجفی
۸۴	۱. مبانی اصل سهولت
۸۴	آیات
۹۵	روایات
۱۰۱	بخش سوم: اصل سهولت در مباحث فقهی محقق اردبیلی و محقق نجفی
۱۰۳	۱. اصل سهولت در احکام طهارت

- ۱-۱. حکم غسل جنابت در ماه رمضان..... ۱۰۳
- ۱-۲. حکم غسل جمعه..... ۱۰۵
- ۱-۳. حکم تطهیر به غیر آب..... ۱۰۶
- طهارت محلّ پس از استنجاء..... ۱۰۹
- الف. طهارت آب استنجاء..... ۱۱۰
۲. اصل سهولت در صلات..... ۱۱۱
۳. احکام قبله..... ۱۱۲
۴. اصل سهولت در حج..... ۱۱۷
۵. اصل سهولت در اطراف علم اجمالی..... ۱۱۸
۶. اصل سهولت در معاملات..... ۱۱۹
- ثبوت حجر سفیه به حکم حاکم..... ۱۱۹
- اصل جایز بودن..... ۱۲۰
- اصل حلّیت..... ۱۲۱
۷. اصل سهولت در پوشش بانوان در نماز..... ۱۲۳
- جمع بندی..... ۱۲۷
- منابع و ماخذ..... ۱۲۹

مقدمه

نظام قانون گذاری اسلامی به واسطه حکمت‌هایی که در پشتوانه‌های قوانین و احکام شرعی دارد، از مختصاتی ویژه برخوردار است که نظام‌های حقوقی بشری فاقد آن می‌باشد؛ از جمله این ویژگی‌ها اصول متقنی است که سیطره آن بر کل نظام قانون گذاری بمثابة چتری سایه افکنده است. لذا اصولی چون توحید محوری، اصل عدالت و اصل تسهیل و اصولی دیگر بر این نظام حاکم هستند. آموزه‌ها و قوانین اسلامی به آسان‌گیری بر مردم و تسهیل وظایف آنان گرایش عظیم دارد و فقط در مواضعی به سخت‌گیری نزدیک می‌شود که ایمان و اخلاق جامعه در معرض تباهی قرار گیرد و مصلحت عمومی به خطر افتد و نرمی و ملایمت نیز چاره‌سازی نکند؛ وگرنه روح غالب در آموزش‌ها و دستورهای اسلامی به تساهل و تخفیف و جلب قلوب معطوف است. آیات بسیاری از قرآن مجید من جمله آیه «و ما جعل علیکم فی الدین من حرج»^۱؛ در اجرای این دین، سختی و زحمتی بر شما روا نشده است یا «یرید الله بکم الیسر و لایرید بکم العسر»^۲، به روشنی نمودار این امر است؛ پس تساهل و تسامح چیزی است که خمیر مایه دین اسلام را تشکیل می‌دهد و بر عکس عقیده بعضی که آن را قاعده‌ای جانبی در نظر

۱. حج/۷۸.

۲. بقره/۱۸۵.

می گیرند، به وسیله رسول گرامی اسلام، اصل دین و برانگیخته شدن وی برای اجرای آن، براساس سمحه و سهله معرفی شده است.

در مجموعه آرای فقهی مرحوم محقق اردبیلی و محقق نجفی عنایت و استشهاد به اصل سهولت مکرراً دیده می شود. ایشان این قاعده عام را بارها و بارها مبنای احکام و فتوای خویش قرار داده اند و در پرتوی این اصل به استنباط حکم واقعی الهی پرداخته اند. مرحوم اردبیلی و نجفی به این نکته متوجه بوده اند که احکامی را که برای تسهیل تشریع شده اند نبایستی چندان در پیچ و خم توضیح افکند که فلسفه تشریع را محو و یا کمرنگ کند. احکامی چون حواله تطهیر به غیر آب تیمم و ده ها حکم دیگر برای تسهیل زندگی مردم مقرر گشته اند.

مفاسد سوء فتوای که بر مبنای سختگیری و تضییق بنا نهاده شده اند از دید محقق اردبیلی و نجفی پنهان نمانده است. به عنوان نمونه دو فقیه مذکور اظهار داشته که اگر حکم به لزوم قضای اعمال مستحب بنماییم عامل تنفر و روی گردانی آنها از تشیع خواهد شد. ایشان به این اصل توجه داشته اند که شریعت باید به گونه ای تبیین و تفسیر شود که با زندگی اجتماعی مکلفین در تضاد نباشد و از سویی به مبانی فقهی و اصل حکم شرعی نیز اخلاقی وارد نکند، لذا در این پژوهش در صدد بررسی و تحلیل اصل سهولت در آثار محقق اردبیلی و محقق نجفی هستیم.

اصل سهولت از عام ترین و اصلی ترین قواعد دینی است که بازگوکننده روح دیانت و شریعت است. با اندک نظاره ای می توان پرتوی آنرا در اجزای متفرق احکام شرعی دید و صحت این کلام را که شریعت محمدی دیانت سهله و سمحه است اعتراف و تأیید کرد. مقایسه دیانت اسلام با احکام شرایع سابق توجه به احکام خاص امتنایی چون وضوی جبیره و... توجه و تأکید شریعت بر اجرای

احکام سهله را می‌رساند لذا شریعت اسلام بر مبنای اصل سهولت در تشریع اجرا و بنا نهاده شد و از آنجایی که برخی از افراد می‌کوشند تا شریعت اسلام را پیچیده و سخت گیرانه جلوه دهند ضرورت ایجاب می‌کند تا تحقیقی جامع صورت گیرد و از منظر محقق اردبیلی و محقق نجفی این مسئله را تبیین نماید تا روشن گردد که اسلام شریعت سهله است.

مسئله تساهل و تسامح در این دین که کاملاً عقلانی است به‌طور کامل تبیین شده و مبرهن است؛ به‌طوری که از نظر عملی نیز زندگی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امامان علیهم السلام به‌طور اعم، و احکام فقهی صادر شده از طرف آنان به‌طور اخص، این امر را تأیید می‌کنند؛ به‌طوری که به یقین می‌توان قاعده‌ای اصطیادی به نام قاعده تساهل و تسامح را از آن دریافت که شمول و دامنه این قاعده اگر نگوییم از قواعد دیگر اسلام بیش‌تر است، دست‌کم همچون قواعد لاضرر و لاجرح گسترده‌تری فراوانی دارد؛ به‌طوری که همه فروع را در بر می‌گیرد. این قاعده در مرحله وضع احکام و قوانین اسلام، اجرای احکام و استنباط احکام (به‌وسیله مجتهدان) مورد استناد واقع شده است.

از دیگر ویژگی‌هایی که شریعت اسلام به همراه دارد، سازگاری فرامین آن با عقل و اندیشه و همراهی نمودن فطرت آدمیان با چنین شریعتی است؛ زیرا موضوعی که آیین اسلام به آن تکیه نموده و برنامه ریزی دقیقی برای آن انجام داده، روح انسان است و بدیهی است که چنین موضوعی هیچگاه دچار کهنگی و گذشت زمان نمی‌شود و همواره برنامه‌ها و دستورات آن جاودانه است و این ویژگی اسلام «سهله و سمحه» نام دارد و به تعبیر دیگر، شریعت آسان و سهله مطابق با فطرت وجود انسان است. آنچه که به آن پرداخته خواهد شد این است که اصل تسهیل یا همان اصل سهولت و سماحت یکی از اصولی است که در تمامی قوانین به عنوان اصلی بنیادین نهادینه شده است؛ زیرا قانون گذار نه تنها حکم ضرری و

حرجی وضع نمی‌کند و تکلیف بمالایطاق را مردود می‌شمارد؛ بلکه اصل تسهیل را بر تمامی قواعد و قوانین آن حاکم گردانیده است و ادله این اصل چه در کبریات (که گاهی آیات و روایات هستند) و چه در صغریات (ابواب فقهی) مشهود است؛ چرا که خداوند نخواستہ مکلفینش در سختی و مشقت و ضیق دینداری کنند. از جمله ابواب مهمی که همواره مورد توجه شارع بوده و اصل تسهیل در آن کاربرد دارد، عرصه طهارت، صلات، صوم و حج است.

از این رو در تحقیق پیش رو می‌کوشیم تا با تحلیل و بررسی آثار محققین نجفی و اردبیلی به تبیین دیدگاه‌های آنان در مسئله کاربرد اصل سهولت بپردازیم.